

A székelyudvarhelyi múzeumi központ kiadói munkásságát a Múzeumi Füzetek alapján értékelve a finoman szórt tematikában néhány központi tartalmat ismerhetünk fel. Függetlenül attól, hogy történeti, régészeti, művelődéstörténeti vagy néprajzi perspektíva érvényesül-e a kutatásokban (levéltári dokumentumok felkutatása és összeválogatása, terepkutatás) és a tudományos feldolgozásokban, valamennyi forrás a térséggel kapcsolatos. Ennek alapján a Múzeumi Füzetek egyfajta regionális történelemszemléletet tükröznek – azaz elsősorban a székelység társadalomtörténetének szakaszait körvonalazzák. Az ismertetőnk felvezető részében mondottakra,

azaz az *intézmény és munkaközösség* kapcsolatára visszautalva megállapíthatjuk, hogy a magát kiadóként is próbára állító Múzeum tudományos aktivitása a lokális intézményi jelleggel egyre inkább regionális jelentőséget nyer. Emellett bizonyít az is, hogy a Haáz Rezső Múzeum 1990 óta a Múzeumi Füzetek sorozat mellett 9 katalógust és alkalmi kiadványt, 2 időszaki kiadványt, a Székely tájak, emlékek sorozatban 6 füzetet, a sorozaton kívül 5 könyvet, illetve füzetet jelentetett meg.

Kinda István

Néprajzos paradigmák a csángó történetírásban

Pozsony Ferenc: A moldvai csángó magyarok. Bp. 2005. 263 lap

Napjainkban módszertani szempontból az erdélyi néprajztudomány is egyre inkább az antropológia felé irányul, és számos klasszikusnak minősíthető téma újfajta megközelítésben kerül feldolgozásra. Az érzékelhető változás nem minden esetben hoz minőségbeli fordulatot, de az a felismerés, miszerint több tudományág bevonása hatékonyabb következtetésekhez vezethet, általában objektív elemzések megjelenését eredményezi.

Arra, hogy az interdiszciplinaritás miként érvényesíthető egy (alapjában monografikus jellegű) néprajzi közleményben, nagyon jó példa Pozsony Ferencnek a moldvai csángókról írott könyve. A kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság gondozásában 2002-ben megjelent *Ceangăii din Moldova* című román nyelvű kiadvány 2005 novemberétől a Gondolat Kiadó és az Európai Folklor Intézet kiadásában *A moldvai csángó magyarok* címmel magyar nyelven is olvasható. A könyv referenciapont lehet a már publikált és az ezután elkészülő csángó tárgyú tanulmányok számára. Úgy tűnik, a moldvai csángó népcsoport kultúrájának tudományos kutatása napjainkban fénykorát éli, ezért számítani lehet arra, hogy az élő tudományos diskurzus részesévé válik minden olyan munka, amelyik ezt a témát érinti.

Pozsony Ferenc új könyve nem illeszkedik az utóbbi években tucajtájjal napvilágot látott, a témában többé vagy kevésbé jártas, de a hangjukat hallatni akaró és gyakran szubjektíven ítélező szerzők munkái közé. A 263 oldalas könyv kronológikus sorrendbe állítva az eseményeket vázolja a csángó eredet kérdéskörét, ugyanakkor történeti, levéltári, régészeti, néprajzi és nyelvészeti források felhasználásával a csángókérdés tükrében tárgyalja Moldova egész történelmét, kitérve a katolikus lakosság vallási, gazdasági és társadalmi sajátosságaira. Továbbá külön fejezetek szólnak a „csángó” etnonima eredetéről, a folklórműfajok elterjedéséről és gyakoriságáról, sor kerül a csángó nyelvjárások szakszerű bemutatására is. A szerző több mint húsz éve elkezdett kutatásai, valamint a Kriza János Néprajzi Társaság által a kolozsvári és magyarországi néprajz szakos hallgatóknak szervezett gyűjtőutak archivált eredményei a tudományosság és objektivitás jegyében kerültek feldolgozásra.

Az utóbbi tizenöt évben a csángókérdés a magyar közélet egyik kiemelt jelentőségű problémájává lett, ami körül élénk belső viták is zajlottak. Ezek az ideológiai természetű véleménykülönbségek ma már a moldvai csángó közösségeken belül is megmutatkoznak. A rendszerváltás óta bekövetkezett történések változatos, esetenként tragikus kimeneteléről, az érdekvédelmi törekvésekről és a kérdés nemzetközi figyelmet felkeltő voltáról Pozsony Ferenc könyvének utolsó fejezete jegyzőkönyvszerű pontossággal tudósít.

A máig vitatott csángó eredetkérdés bemutatása az eddigi tudományos hipotézisek felvázolásával történik. A megletelepedés honfoglalás kori datálása, a török–kazár eredet, az ún. „kun elmélet” és a Dumitru Mártaş-féle áltudományos elmélet vázlatos ismertetése összehasonlítási alapként szolgál a szerző következtetéseivel, aki – a mai történettudományi eredményeknek megfelelően – a csángók moldvai letelepedését az egymást követő történelmi periódusokban lezajló fokozatos, nyugatról jövő migrációval magyarázza. A magyar királyság idején végzett tudatos betelepítés, a földesurak kedvező ajánlatai, a kézműves és kereskedő életmód favorizálása egyre nagyobb csoportokat vonzott a Kárpátok keleti oldalára. A magyar ajkú népesség lélekszámának növekedését az 1764-es madéfalvi megtorlás tovább fokozta, de a migrációs folyamatok az iparosítás időszakában is folytatódtak.

A sokat vitatott eredetkérdés taglalásakor fontos arra is figyelniünk, hogy miként érvel a román történetírás. A kommunizmus éveiben intézményesített és akadémiai szintre emelt tudományos diskurzus az egységes nemzetállam létjogosultságának igazolását szolgálta. Ennek jegyében sok történész munkamódszere egyre inkább távolodott az objektivitástól. Napjainkban problematikusnak tűnik továbbá az is, hogy a román történészek nagyobbik hányada az említett „tudományos” beszédmódtól mindmáig nem határolta el magát. Ennek következtében a román történészek álláspontja sok lényeges ponton eltér nemcsak a magyar, hanem az európai történetírás tudományos eredményeitől is. A csángóknak a Kárpátok keleti oldalára történő migrációjáról és élet-

módjáról az oralitás is szép számban őrzött meg történeti adatokat. A 20. század első feléig született történeti munkákban még fellelhetők ezek a folklór jellegű narratívák is, de egy figyelmes vizsgálat azt summázza, hogy az 1960-as, 1970-es évek fordulóján a román történetészeknek e témára irányuló állításai már nem egyeznek sem a népi emlékezettel, sem a román krónikások véleményével és közölt adataival, de még olyan neves román történészek, mint Dimitrie Cantemir, Radu Rosetti, Nicolae Iorga és mások nézeteivel sem.

A könyvben egymást követik az egyházi életre és a vallásgyakorlatra, valamint a közösségi történeti tudatra vonatkozó fejezetek. A szerző hangsúlyozza a két fejezet összetartozását, ugyanis a vallásos kultúrának minden korban döntő jelentősége volt a közösség történeti tudatának alakulásában. A csángó folklór arról tanúskodik, hogy nagy szerepet kaptak például a szentté avatott magyar történelmi személyiségek (Szent István és Szent László királyok, Szent Imre herceg). A saját értelmiség hiánya folytán (például a Magyar Népi Szövetség által kezdeményezett, 1947–1957 közötti magyar nyelvű oktatás rövid életű volt, és nem terjedt ki a közösség egészére) a közösségi identitás őrzésében fontos szerephez jutottak a valamelyes írni-olvasni tudással rendelkező moldvai „deákok” (parasztkántorok), helyi „szentemberek”, búcsúvezetők stb.

A csángó közösségi identitás tehát szorosan kapcsolódik a hagyományos életformához szervesen hozzátartozó hitélethez. A vallás meghatározó volt a csángó identitás megőrzésében, ezért a szertartások nyelvének megváltoztatása, valamint a felekezeti megnevezés köré szervezett egyházpolitika az „identitásmodellálás” célját szolgálta. (Például a „római katolikus” megnevezést a moldvai egyház évtizedek óta ’román katolikus’ értelemben „fordítja” és propagálja.) A moldvai csángó közösség identitásának kérdéskörét sajátossá és tudományos szempontból érdekessé teszi az a tény is, hogy a csángó falvak a 19. század folyamán kimaradtak a modern nemzetépítés folyamatából. Ennek eredményeképpen tudatukban egy középkorias, prenacionális identitás a domináns, amely Pozsony Ferenc szerint normatív jellegű rítusokban, nyelvi, vallási és morális tradíciókban artikulálódik.

A csángó–magyar–román identitás kinyilvánítása esetfüggő, számos egyéni olvasata alakult ki. Az identitásra és a nyelvismeretre vonatkozó információszerezés során tekintettel kell lenni a válaszadás körülményeire és a kapott válaszok értelmezésének kontextusára is. A kötet hivatkozik arra, hogy noha Tánccos Vilmos több faluban végzett szisztematikus felmérései az 1990-es évek derekán sok helyen tömbmagyarságot mutattak ki, a hivatalos népszámlálási adatok (1992, 2002) ehhez képest radikális eltéréseket mutatnak. Pozsony Ferenc idéz olyan eseteket, amikor az agresszivitástól sem mentes, politikai „dogmákat” hirdető katolikus miséken valóságos „történelemórák” hangzottak el. A többé-kevésbé aktív népi szintű magyar eredettudat tehát találkozott a hivatalos román ideológiai posztoszokkal, aminek következtében bonyolult képlet alakult ki: a csángók

(ön)identifikációja mind az etnikumhoz, mind a nyelvhez, mind a valláshoz, de legfőképpen mindezek keverékéhez köthető. Pozsony Ferenc szerint a többség számára mindenesetre fontosabb a moldvaiként és római katolikusként való önidentifikáció, mint a „magyar” vagy „román” megkülönböztetés.

A csángók identitásának egyik alapja a családon, faluközösségen belül beszélt nyelv, ami a magyar nyelv egyik archaikus nyelvújára. A hagyományos népi kultúra jelenségei ugyancsak identifikációs tényezők lehetnek. A kiadvány bemutatja a kultúrának ezt a részét is, rávilágítva a szellemi kulturális jelenségek közösségi funkcióira. Egyes népköltészeti műfajok szerkezetében, felépítésében jól megfigyelhető a mágikus és vallásos viszony keveredése (archaikus népi imádság, halottbúcsúztató, ráolvasások stb.), más típusú folklórműfajok ellenben funkciójukból adódóan vidámak, ritmososak, életszerűek (lakodalmi csujogatók, kolindáló versek, maszkos alakoskodáshoz fűződő versek stb.). A könyv népköltészetről szóló fejezetében tudományos rendszer szerint tájékozódhatunk a balladák és különböző lírai alkotások, vallásos népénekek stb. formai sajátosságairól. Mivel ezeknek a szövegeknek értéke nemcsak az általuk hordozott esztétikumban van, a szerző röviden bemutatja egy-egy népszokás szokáselemeit is mint az adott folklórszövegek kontextusát (pl. a lakodalom különböző formái).

Mírcea Eliade és Hoppál Mihály tanulmányaira alapozva Pozsony Ferenc könyve a csángók szinkretikus, archaikus és későbbi történeti rétegeket ötvöző világképét is taglalja. Az egyik fejezetcím (*Samanizmus és medvekultség Moldvában?*) végén található kérdőjel is sugallja, hogy a szerző nem foglal állást határozott módon az uráli népek medvekultség, illetve a samanisztikus megnyilvánulások eredetetésének kérdésében. A folklór- és rítusszövegekre helyezi a hangsúlyt, melyeknek rendszeres összehasonlításától várja a mágikus elemek kontextusainak végső megvilágítását. Megjegyzi, hogy a folklór ritualizált szövegei, a közlés ritualizált formái a nyelv legszilárdabb részei, és minden bizonnyal ezek a szövegek a legellenállóbbak, legtartósabbak a román nyelvi hatással szemben is.

Köztudott, hogy a magyar eredetű, római katolikus felekezeti csángó népcsoport nagy része napjainkra anyanyelvében és identitásában egyaránt románná lett. A nyelvészeti kutatások viszont bizonyították, hogy a csángó közösségek igen archaikus, középkori elemekben gazdag magyar nyelvűt öröztek meg. A megőrzött régiségek mellett az új nyelvi képződmények száma is jelentős, de ami a moldvai magyar nyelvűt megkülönbözteti a többitől – még a hozzá legközelebb álló székely nyelvűtől is –, az elsősorban a román nyelvi hatásban mutatható ki. A kötet mind néprajzi, mind történelmi-földrajzi, mind nyelvészeti szempontból pontosan vázolja a moldvai régió három fontosabb nyelvújráscsoportját. A belső tagolódás alapján történő struktúrálás tehát interdiszciplináris jelleget ölt.

A szerző a fonetikában meghonosodott szakszerűséggel ismerteti a csángó nyelvű hangállományát is. Egy esettanulmányoszerű összegzése a szociolingvisztika

keretei közé sorolható, hiszen nagy körültekintéssel figyel a beszéd nyelvi környezetére, ugyanakkor nem hagyja figyelmen kívül, hogy a lakosság tradicionális életmódja, földrajzi értelemben vett elszigeteltsége kedvezően hatott a szellemi és tárgyi kultúra, valamint az archaikus elemekben gazdag nyelvjárás megőrzésére. Tudományos jellegű szakirodalomra, illetve saját gyűjtésére alapozva állapítja meg, hogy a csángó nyelvet beszélők, illetve a magukat annak valló népesség száma csökkenő tendenciát mutat. Terepkutatásai alapján vázolja a Moldvában élő csángóknak a magyar köznyelvhez való viszonyát, kiegészítve azzal a megállapítással, hogy ha a fentiek mellett még figyelembe vesszük a kétnyelvűség, illetve az állandó román–magyar kontaktusjelenségek további hozadékait, a folyamat feltartóztathatatlan nyelvi erózióhoz vezet.

A nyelvjárásról szóló fejezetben a szerző tehát az egyes nyelvjárás csoportok hangtanának szinte minden jellegzetességét bemutatja, majd szakszerűen, példákkal szemléltetve beszél a szókölcsönzésről. Az alaktani jellegű nyelvi sajátosságok ismertetése háttérbe szorul, aminek az az oka, hogy a magyar dialektológiának ezen a területén (pl. a névszóragozás terén) nem születtek még meg a megfelelő összegző tanulmányok. Mivel a nyelvjárás mondatán és szövegten a nemzetközi és magyar nyelvjáráskutatásnak egyik legkevésbé művelt és ezért legkevésbé kidolgozott területe, a csángó mondatán és főként szövegten modern tudományos leírása is várat még magára.

Pozsony Ferenc könyve több annál, hogysem a múltbeli események egyszerű konstatálása révén emléket állítson egy asszimilációt megelő népcsoportnak. A moldvai falvak társadalmi-gazdasági életét és szellemi-kulturális jelenségeit – külön fejezetekben – a múlt tükrében vizsgálja, de nem mellőzi a jelenkori változások fontosságának hangsúlyozását sem. A mai életmód megértéséhez mind a szinkrón, mind a diakrón vetület vázolására szükség van, hiszen a közösségi normák érvényesítése, a többség által előírt szankciók kirovása és a devi-

áns személyek megrendszabályozása mindig a korabeli gazdasági viszonyok függvényében történik. A gazdasági átalakulás napjainkra a társadalmi szervezkedés terén is változást idézett elő. A csángó falvak (késő) polgárosodása, a horizontok kitágulása és az általánossá vált munkamigráció megbontotta az archaikus (szegényes) életmóddal jellemezhető mikroközösségeket. A népcsoporton belül még mindig hiányzik a piaci árkereskedésbe bekapcsolódó esetleges vállalkozói réteg. A kívülről érkező „csángómentők” mellett nincs elegendő vezető pozíciót felvállaló helyi személy, akik nemcsak az önelátást, hanem ezen túlmenően a közösségek prosperitását szorgalmazzák.

A könyv zárófejezete a rendszerváltás utáni időszak érdekképviselési törekvéseinek kronológiáját summázó, jegyzőkönyvszerű alapos összegzés. Az civil szervezetek megalakulási és működési stratégiái, a magyar nyelvű oktatás és misézés körüli bürokratikus procedurák mind azt hivatottak jelezni, hogy a csángókérdés nem veszített aktualitásából, és egyelőre nincs kilátásban a tudományos érvek egyeztetése sem.

A kiadvány értéke nem valamely tudományos nézet hangoztatásában, hanem tényszerű ismertetéseiben, logikus következtetéseiben és tudományos forrásokkal alátámasztott elemzéseiben áll. Ha a felhasznált irodalomjegyzéket szemléljük, meggyőződhethetünk róla, hogy az egyes témakörökben megjelentetett lényeges munkákat a szerző mind feldolgozta. Tartalmi szempontból pedig a mindenkor olvasó legfőbb azt róhatja fel a szerzőnek, hogy nem azzal az ideológiai töltettel közelített a témához, amelyet ő esetleg elvárt volna.

Az Európai Folklor Intézet Örökség sorozatának ez utóbbi (tizennegyedik) kötete igényes szerkesztésről és nyomdai kivitelezésről tesz tanúbizonyságot. A tartalmi egységek szakszerűen tagoltak, a szövegkorpuszt a helységek névjegyzéke, térkép, gazdag rajz- és fényképanyag teljesíti ki.

Ivácsony Zsuzsa–Miklós Zoltán

Székelyföldi kiserégiók régészeti kutatása

Sófalvi András: Sóvidék a középkorban. Fejezetek a székelység középkori történelméből. Székelyudvarhely 2005. 236 lap, 45 ábra, 54 színes kép és 2 térkép

A vidékünkön az utóbbi időkben szép számmal megjelent helytörténeti kiadványok között üdítő kivétel Sófalvi András tavaly megjelent könyve. A tartalomjegyzék átfutása első pillantásra meggyőző: nem egy falunapi határidőre, a „teljesség igényével” megírt „falumonográfia”-kompilációt tart kezében az olvasó.

Sófalvi kevesebbet ígér, de azt betartja. Könyve közel tíz esztendő kutatásának az összegzése, olyan kutatás, melyben egyaránt helyet kapott a terepbejárás, a korabeli források elemzése, térképek és helynevek összegyűjtése, ásatás és alapos könyvtári munka is. A vidéket, a kutatási helyzetet és a szerzőt is ismerve elmondható: újabb alap kutatások nélkül hosszú ideig ez

lesz a legelső könyv, melyet kézbe kell hogy vegyen a Sóvidék és a tágabb környék középkora iránt érdeklődő kutató, olvasó.

A könyv módszertani bevezetője: *A régészet szerepe a Sóvidék korai történetének kutatásában*, illetve további általános módszertani részeit (például *A települések és a környezet viszonya a Sóvidéken* c. fejezet) jelzik: a könyv tudományos igényességgel, de nem kizárólag szakembereknek készült, és javasolt elveit a hasonló munkákkal bibelődők is megfontolják.

A kötetben tárgyalt témák többségét a szerző korábbi, esetenként nehezen elérhető vagy alig terjesztett cikkeiben már érintette, így a fejezetek önálló, összegző